

Kilanda

Miljön kring Kilanda är en ytterst välbevarad helhetsmiljö helt präglad av säteriet, under många århundraden ett samhälle i samhället. Kilanda omtalas första gången 1425. Manbyggnaden har sitt ursprung från 1690. Under 1700-talets andra hälft ägdes Kilanda av Alströmer som bl.a. lät bygga till sätesbyggnaden och anlägga lindallén som leder mellan gårdscentrum och skolan.

År 1798 övertog Göteborgsköpmannen P.P. Ekman Kilanda och släkten Ekman innehade sedan egendomen till 1900-talets mitt då Domänverket tog över. Under Ekmans tid utvecklades Kilanda till en mönstergård inom lantushållningen vare sig det gällde åker- eller ängsbruk, mejerihantering, trädgårdsskötsel, husbyggnad eller inredning. På 1860-talet fanns tegelbruk, benstamp, mälteri, bränneri samt såg- och mjölkvarn. Här har också funnits lantbruksskola. Även om mycket har förändrats under Domänverkets tid och senare så finns en hel del bevarat som ger en god bild av Kilanda säteri och den betydelse herrgården hade för sin omgivning. Miljön tillhör de mest skyddsvärda i kommunen och har ett tydligt värde även ur ett regionalt perspektiv.

Bebyggelsen:

Kilanda 6:1. Kilanda kyrka.

Kyrkan har medeltida ursprung men byggdes till och förlängdes år 1703. Sitt nuvarande utseende fick kyrkan först år 1805 då tornet tillkom. En genomgripande renovering i historiserande stil företogs år 1895 under ledning av arkitekt Adrian Peterson. Bland annat förstörades fönstren och bänkinredningen byttes ut. Åren 1947-48 genomfördes ännu en omfattande renovering, den här gången i regi av Sigfrid Ericson som hade målsättningen att återställa den barockprägel som fanns i kyrkan före 1895 års renovering. Kyrkan är skyddad enligt 4 kap. KML.

Kilanda 5:6. Kvarn.

Kvarn. Utmed ån genom Kilanda ligger en välbevarad kvarnbyggnad, plats för benstamp och tegelbruk samt senare tillkommet kraftverk. Husen har detaljer såsom krysspröjsade fönster. År 1795 redovisas för Kilanda socken en mjölkvarn med två par stenar belägen på ”säteriets

grund för tull”. År 1807 hade stenparen ökats till tre. År 1850 var Kilanda kvarn i fullkomligt skick och väl underhållen. Kvarnhuset hade brädfodrats och rödmålats, hjulhuset ombyggt och kvarnverket förbättrats. Kvarnverksamheten fanns kvar till 1950-talet.

Kvarnbyggnaden med tillhörande mjölnarbostad är ett viktigt inslag i kulturmiljön kring Kilanda säteri.

Kilanda 5:7. F.d. Kilanda skola.

Mycket välbevarad skolbyggnad uppförd omkring 1865 (1882?) i sten. Den timrade bygganden har ett påkostat utseende med reveterade fasader, spröjsade fönsterpartier, mönstermurning samt skolklocka på gaveln. Skolan innehöll från början två skolsalar samt lärarbostad. Byggnaden anknyter med sin form till andra byggnader kring säteriet.

Kilanda 5:10. F.d. mjölnarbostad

Mjölnarbostad som tidigare har tillhört säteriet. Byggnaden är uppförd i timmer omkring 1875 och har liksom skolan reveterade fasader med dekorativa detaljer samt sadeltak med stora takutsprång. Byggnaden ligger mycket vackert vid kvarndammen.

Kilanda 5:2. Kilanda säteri.

Kilanda omtalas första gången 1425 och införlivades på 1500-talet i Gustav Vasas jordegendomar. Under 1600-talet innehades herrgården av släkterna Oxenstierna, Bonde, Sparre och Rosenhane. Manbyggnaden har sitt ursprung från 1690. Under 1700-talets andra hälft ägdes Kilanda av Jonas Alströmer som bl.a. lät bygga till sätesbyggnaden och anlägga lindallén som leder mellan gårdscentrum och skolan.

År 1798 övertog Göteborgsköpmannen P.P. Ekman Kilanda och släkten Ekman innehade sedan egendomen till 1900-talets mitt då Domänverket övertog. Under Ekmans tid utvecklades Kilanda till en mönstergård inom lantushållningen vare sig det gällde åker- eller ängsbruk, mejerihantering, trädgårdsskötsel, husbyggnad eller inredning. På 1860-talet fanns tegelbruk, benstamp, mälteri, bränneri samt såg- och mjölkvarn. Här har också funnits lantbruksskola. Ekmans uppförde ytterligare en manbyggnad i jugendstil 1908 som dock numera är bortrivet.

Även om mycket har förändrats under Domänverkets tid och senare så finns en hel del bevarat som ger en god bild av Kilanda säteri och den enorma betydelse herrgården hade för sin omgivning.

Till dagens gård hör förutom delar av den gamla manbyggnaden också stora ekonomibyggnader från olika delar av 1900-talet.

Kilanda 5:5.

Bostadsfastighet med funktionalistisk utformning typ ”bläckhorn”. Träpanel, helvalmat sadeltak med centralt placerad skorsten samt tvåluftsfönster. Högt läge på tomten med en lång trappa framför ger karaktär åt fastigheten.

Kilanda 5:8 Slätten F.d. torpställe under Kilanda säteri. Har med sina putsade fasader en utformning som är typisk för bostäder under säteriet. Relativt bevarad karaktär trots en del förändringar.

Andra kulturlämningar:

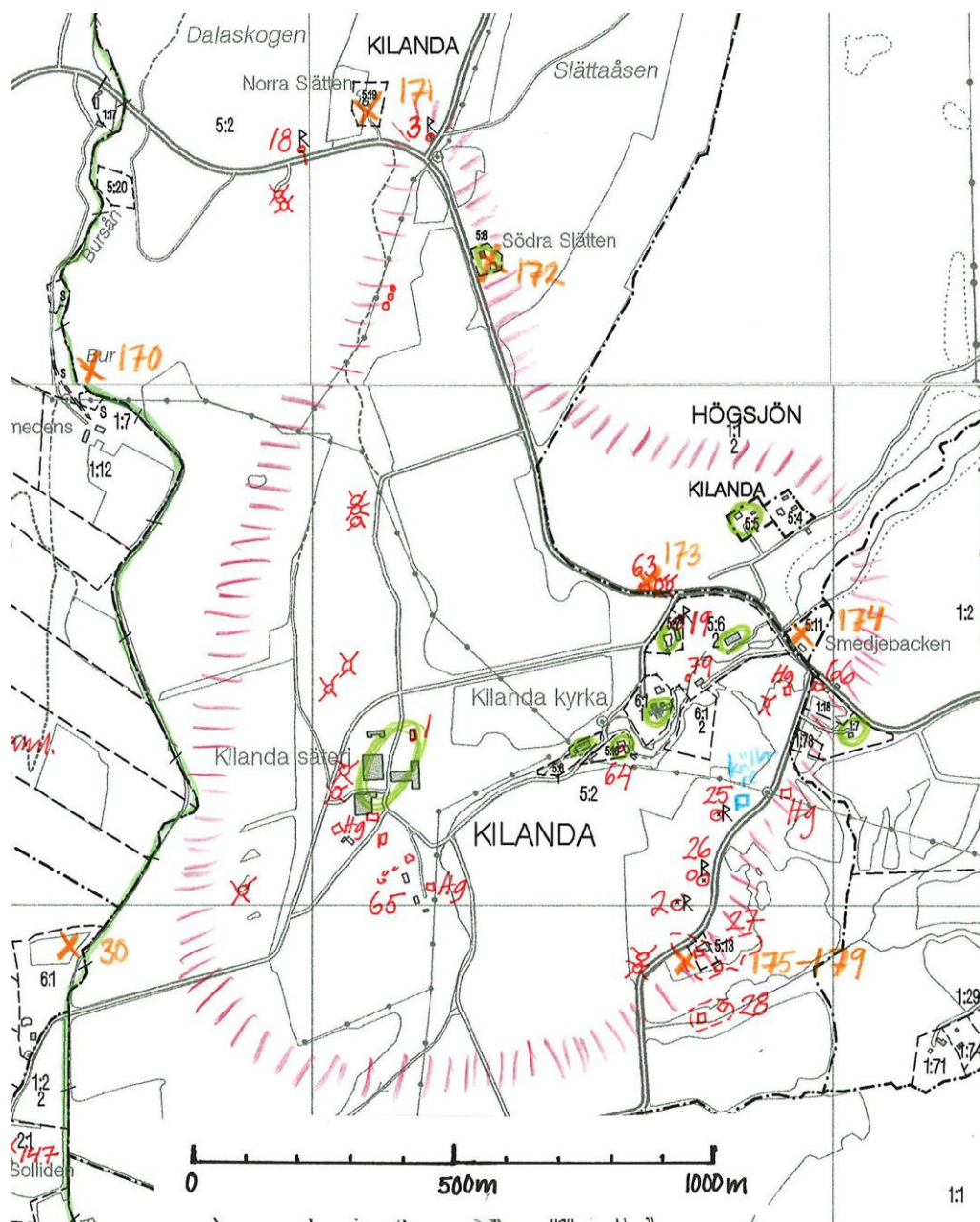
172. Slätten, f.d. torp under Kilanda. Se också under Bebyggelse ovan.

173. Slätten Börjessons, torplämning

174. Smedjebacken, plats för torp. Nyare boningshus ligger idag på platsen.

175-179. Bräckelund, torplämning efter torp för fyra familjer under Kilanda säteri.

Siffrorna hänvisar till ”Torp i Starrkärr-Kilanda socknar”

Fornlämningar:

- Stenkrets räa 26:1-2. 2 varav 1 osäker
- Stensättning räa 2
- Grav markerad med sten/block räa 79
- Hällristning räa 19:1-3. 28 älvkvarnar
- Hällristning räa 25. 11 älvkvarnar
- Vägmärke räa 3. vägvisarsten
- Husgrund, historisk tid räa 28, 63, 66
- Ristning, medeltid/historisk tid räa 64. sentida
- Lägenhetsbebyggelse räa 27, 65
- Byggnad annan räa 1. Kilanda säteri
- Övrigt räa 42:1-5

Den vanligast förekommande typen av fornlämningar som brukar dateras till bronsålder är hällristningar, figurer och symboler som ristats in i berghällar. Till hällristningar räknas även s.k. *skålgropar* eller *älvkvarnar*. Detta är små runda gropar, oftast några centimeter runda och någon centimeter djup, som knackats i berg eller större block. De förekommer såväl enstaka som i grupper. Skålgropar menar man kan ha fungerat som ett slags offerskålar, där man smörjt fett eller lagt små offergåvor, en tradition som levt kvar även i sen tid. I folkmun benämns de älvkvarnar, eftersom man förr trodde att älvorna malde sin säd i dessa små kvarnar.

Domarringarna är vanligtvis runda stenkretsar av lagda eller resta stenar. De förekommer oftast tillsammans med resta stenar och stensättningar, men kan även dominera hela gravfält. De dateras till äldre järnålder, de första århundradena efter Kristi födelse. I Kilanda socken öster om Kilanda kyrka ligger en verkligt sevärd domarring. Den är ca 10 m i diameter och består av sju stenar varav en mittsten.